

Валерій КОРНІЄНКО

ПОЛІТИЧНІ ІДЕАЛИ ТА ПОЛІТИЧНА ІСТИНА

Ідеали і міра історичності

Сьогодні майже ніхто не оспорує тезу про те, що багатопартійність, плюралізм думок та ідей є нормальним станом суспільства, а будь-який диктат і монополізм стосовно соціально-політичних проблем неприпустимі, оскільки призводять до застою і загнивання. І водночас загальна ейфорія щодо такого бажаного і нарешті досягнутого плюралізму відсунула, як видається, на задній план питання про політичну істину. Дійсно, якщо виходити з того, що політична істина – це адекватне відображення нашими знаннями навколишньої політичної дійсності, то як, приміром, визначити відповідність позицій великої розмаїтості політичних партій цій політичній істині? Звичайно, що її, при наявності свободи думок, поглядів, гласності, плюралізму, буде визначено, але як розуміти політичну істину, котра не тільки припускає, але й ґрунтується на цьому політичному плюралізмі?

Зазначимо, що політичний плюралізм являє собою "ідейно-регулятивний принцип суспільно-політичного і соціального розвитку, що виходить з існування декількох (або багатьох) незалежних основ політичних знань і розуміння буття; систему влади, заснованої на взаємодії і протилежності дій політичних партій і суспільно-політичних організацій". До цього слід додати, що кожна політична партія висуває свою програму соціально-політичної перебудови суспільства, тобто *свій певний політичний ідеал*, котрий можуть поділяти одні громадяни і цілком відкидати інші. В цьому відношенні право вибору позиції тієї чи іншої політичної партії – це право вибору того або іншого політичного ідеалу. Принципове відстоювання певної політичної позиції означає і принципове відстоювання свого політичного ідеалу. Звідси логічно випливає й питання про його істинність.

Чому визначення істинності політичного ідеалу має таке принципове значення? А головне, як може бути істинним те, чого насправді ще не існує? З одного боку, нічого нового не скажемо, якщо зазначимо, що люди різні: вони мають різні інтереси, погляди, думки та бажання. Вони досить часто конфліктують один з одним, але з іншого боку, *якщо у конфлікт втягується ще й певний ідеал, ситуація значно ускладнюється*. Справа в тому, що ідеалам притаманна *власна універсалізація*, і через це вони "чинять опір" спробам моралі примирити їх одне з одним.

Якщо звернутися до прикладів боротьби політичних партій та їх лідерів за владу (а це яскраво продемонстрували останні вибори Президента України), то при зіткненні політичних інтересів можна, зазвичай, прослідкувати два шляхи більш-менш успішного розв'язання конфлікту: або з допомогою якогось нейтрального щодо моралі розділу угоди, коли кожна сторона відмовляється від частини власних інтересів за умови збереження якоїсь іншої її частини і таким чином дбає про найбільший інтерес, який полягає у відверненні конфлікту (приклад "канівської четвірки"). Або ж через впровадження моральних міркувань, коли кожна партія обмежує себе в домаганні своїх інтересів настільки, наскільки в їх досягненні могла б обмежити себе за подібних обставин якась інша партія. Якщо відносини між ними будуть розвиватися першим із цих шляхів, тоді загроза конфронтації, за умови, що їхні представники виявлятимуть досить компетентності і доброї волі, буде невеликою; при обранні ж другого підходу з'являється надія на сприятливе розв'язання проблем.

Проте із введенням у відносини між партіями і лідерами політичних ідеалів (а, зазвичай, так воно і є) ці методи стає непросто застосовувати, а конфлікти взагалі не підда-

ються розв'язанню. У більш глибокому аспекті цієї проблеми, приміром, можна вважати, що головною причиною Другої світової війни став конфлікт ідеалів нацизму і демократії. Можна цілком погодитися з думкою Р.Гее: "Якщо ми повинні розуміти корені напруженості, то для нас найважливіше побачити в усій логічній оголеності вузол конфліктів між *ідеалами чи інтересами* (виділено мною. – В.К.) і чим подібні конфлікти відрізняються від звичайних конфліктів між інтересами двох сторін. Головна відмінність, а також джерело всіх інших відмінностей полягає в універсалізації ідеалів. Мати якийсь ідеал – це значить вважати, що якийсь різновид речей є найкращим у межах якогось ширшого класу"³.

Плюралізм чи моноплюралізм?

Однак сьогодні в практичній площині наявним є розрив між плюралізмом політичних ідеалів, який проповідують політичні організації, і їхньою інституціоналізацією. Тому серед теоретиків існують різноманітні оцінки плюралізму. Одні ставляться до нього негативно, інші розглядають як соціальний ідеал. Якщо в оптимістичних концепціях акцент робиться на ототожненні ідеологічного плюралізму з "вільним" розвитком соціальних груп і індивідів, то в песимістичних концепціях абсолютизується інший момент: соціальна сегментація, відчуженість, особистісна індиферентність. Ті дослідники, що методологічно спиралися на принцип плюралізму, не завжди в явній формі проголошували свій негативізм щодо проблеми взаємозв'язку. У більшості випадків вони, навпаки, усіляко підкреслювали значення цієї проблеми, усвідомлення в тій або іншій формі її розв'язання. Такий підхід був характерний, наприклад, для "критичного раціоналізму" Поппера, онтологічного плюралізму Уайтхеда, соціологічних теорій Белла, Феркіса тощо. У сучасній науковій літературі питання ставиться ще більш жорстко – плюралізм або відокремлення цивілізацій⁴.

Тому інтегруючи різноманітні точки зору, автор бачить відповідь на поставлені питання в рамках так званої моноплюралістичної концепції істини стосовно політичних ідеалів (термін "моноплюралізм" належить М. Бердяєву⁵). Моноплюралізм якраз і відбиває пра-

вмірність наявності різноманітних ідеалів щодо подальшого розвитку суспільства.

Цікаво зауважити, що певний прообраз моноплюралістичної концепції можна побачити в староіндійській легенді про Бога Вішну. Відповідно до цієї легенди Бог Вішну розбив дорогоцінний камінь Істини на дрібні частки і кинув їх на Землю у вигляді безлічі дрібних уламків. Кожний, хто підбирав один із цих уламків, вважав, що Істина належить лише йому, не підозрюючи, що уламок у його руках має значення тільки у поєднанні з іншими такими ж уламками. Людям так і не вдалося виконати місію Бога, що полягала в з'єднанні всіх частин воедино. Ця древня легенда досить образно описує сутність концепції моноплюралізму стосовно і політичних ідеалів. Аналіз їхньої історичної еволюції дає змогу констатувати велику розмаїтість політичних ідеалів у залежності від конкретних умов середовища і особливостей їхніх творців. Кожний конкретний ідеал мав свої особливості, тимчасове забарвлення, що залежало від політичних тенденцій даного часу⁶. Проте навіть виділення "чистих" типів політичного ідеалу, відповідно до етапів його історичного розвитку, було, швидше, лише декларацією. Тому що політичні ідеали минулого існують і в наші дні, і не в "чистому", а в перетвореному нашою політичною свідомістю вигляді, переплітаючись у реальному плюралізмі систем політичного устрою.

Потрібно відзначити, що моноплюралістична концепція істини не відкидає класичну (монізм), а з урахуванням сучасних досягнень включає її в більш широкий пізнавальний (когнітивний) контекст. Водночас вона виявляє межі придатності останньої. З цієї позиції з'ясовується, приміром, що так звана абсолютна точка зору, яка лежить в основі класичної концепції, не що інше, як пізнавальний прийом, специфічна ідеалізація граничного ступеня допустимості. Цей прийом цілком виправданий і необхідний, але лише при розумінні його умовної природи.

Зауважимо, що у рамках класичної традиції також існували ідеї, близькі до моноплюралізму. Такою є ідея соборності, породжена слов'янофілами і розвинута Вл. Соловйовим у понятті всеєдності. Сюди ж можна віднести тезу Гегеля про конкретність істини як єдності різноманітного. Гегель, до речі, чи не єдиний у Новий час, хто позитивно оцінював плюралізм

різноманітних вчень і ковчезці як вираження органічної системи, цілісності, що містить у собі множини шаблів і моментів, між якими розходження необхідні. Але вони повинні розумітися діалектично, як такі, що містять у собі тотожність. Наприклад, наука, за Гегелем, щоб бути істинною, повинна будуватися за принципом "кола кіл". Якщо окрема доктрина вбирає в себе одну лінію напруження думки, то більш високий рівень охоплює вже "ряд процесів розвитку, що їх ми повинні уявляти собі не як пряму лінію, що тягнеться в абстрактне безкінцеве, а як коло, що повертається до себе і має своєю периферією значне число кіл, сукупність яких складає велике". Такий по суті і наочний образ істини, якою вона уявлялася Гегелю¹.

Особистісні аспекти політичної істини

Незважаючи на свою приналежність, гегелівська схема не враховувала деякі важливі моменти. Насамперед, у ній не ставилося питання про *особистісний аспект політичної істини*. Адже саме люди спроможні зробити істину "людською". Якщо істина втрачає людський сенс, то вона залишається голою об'єктивністю, а то й лютою необхідністю. І саме в цьому сенсі в ній можлива реалізація моноплуралізму політичних ідеалів, зокрема, у вигляді *багатополарності*.

Багатополарність підкреслює плуралізм позицій, між якими можуть виникати протиріччя. Проте рівновага тримається на тому, що протиріччя не виходить за межі сфери вільного спілкування у площину насильства. Кожна з позицій припускає свого антипода, свою протилежність². Стосовно політичного режиму як певного типу політичного ідеалу – це: авторитаризм – демократія, тоталітаризм – лібералізм. Або ж наявність системи протиположних у теорії поділу влади, де схильність кожної із влад до самозростання стримується своєрідною спілкою "двох проти однієї."

Вихідним моментом встановлення істинності ідеалу є *ступінь їхньої відповідності об'єктивним закономірностям*, що і є основою для формування ідеалів у суспільній свідомості. За своєю суттю *істинність знань*, відбитих у політичному ідеалі, визначаються тим, якою мірою в ньому відображені закономірності дійсності, з одного боку, а з іншого – наскільки точно на підставі пізнаних законів

створюється образ майбутньої політичної конструкції. Але, зазвичай, людям легше продекларувати, ніж довести одне одному істинність своїх знань і правомірність, виходячи із свого ідеалу. Очевидно, що знання існують лише у формі розрізнених і неповних відомостей у розумах багатьох людей, тому варто особливо враховувати особистий життєвий досвід конкретної людини, котра висуває й дотримується того чи іншого політичного ідеалу.

Ще однією властивістю політичної істини є, безперечно, *наявність сенсу*. Істина, щоб стати істиною, повинна з'явитися перед конкретною людиною не тільки як очищена від суб'єктивних домішок об'єктивність, але й як те, що якимось чином має значення для людини. У протилежному випадку вона залишається голою об'єктивністю, не перетворюючись в істину. Зрозуміло, те, що не визнається об'єктивним фактом, не має шансів стати істиною. Але, з іншого боку, те, у чому людина не бачить сенсу, що не представляє для неї значущості й інтересу, також не стає істиною. Отже, об'єктивність завжди потребує ще й сенсу. Тому **політичний ідеал будь-якої людини обов'язково наповнений особистим сенсом**.

Особистість неминуче додає до знання свої характерні доповнення і надає чистій об'єктивності внутрішнього людського змісту, ігнорування якого позбавляє знання якості об'єктивної істинності. І в цьому відношенні "плуралізм виступає не як щось, що заважає моїй точці зору, – відзначає В. Лекторський, – а як необхідна умова плідного розвитку моєї власної позиції і як механізм розвитку культури в цілому. Це вже не просто плуралізм, а поліфонія...". Таким чином, політична істина є надбанням культури як сфери вільного спілкування, і це положення розкривається ще з одного боку.

Ідеал і самоцінність

Щоб брати участь у творенні політичної істини і свого ідеалу, треба мати мужність бути вільним і, насамперед, у своїй особистій думці і виборі. Людська природа ідеалу тільки тим і тримається, що в ній кожен бере участь так, начебто він поодинокі відповідає за все; він причетний, оскільки бачить сенс ідеалу для себе. Необхідність змушує думати і діяти за задалегідь заданим зразком, "як усі", за

політичними обставинами, відповідно до "історичної необхідності" тощо. Отже, людська свобода, а вона повною мірою реалізується в культурі, входить у визначення об'єктивної істини. Там, де людина не усвідомлює своєї свободи, живе за необхідністю, вона проходить повз істину, не допомагає їй, але й не одержує від неї кисню, здатного освіжити її вільний подих.

Звідси логічно випливає, що визначення співвідношення плюралізму політичних ідеалів та політичної істини може бути розкритим і через таке поняття, як *самоцінність*. Насамперед, це *самоцінність позиції окремої особистості, що вибирає свій політичний ідеал*.

Другий аспект самоцінності політичних ідеалів відноситься до різноманітних форм культури. Наука, філософія, релігія, міфологія й інші тільки тоді роблять свій внесок у пізнання політичної істини, коли вони також, у свою чергу, самоцінні, знаходять у собі мужність по-своєму претендувати на загальнолюдську цінність. Намагатися зводити їх одне до одного абсурдно. До їхнього злиття, як і до злиття свідомостей окремих індивідів, націлюючи їх на якийсь один політичний ідеал, прагне лише тоталітаризм.

Третій аспект стосується диференційованості кожної з історичних епох. Тут підставою, елементарною складовою багатополарності, виходячи з поняття самоцінності, варто вважати концепцію політичного ідеалу – логічно і послідовно пророблену ідею.

Четвертий аспект дає змогу по-новому оцінити і реальність політичних ідеалів. Мабуть, *першою умовою реальності* політичного ідеалу є виведення його з особистої необхідності, потреби, мети. Політичний ідеал тому і виникає, що політична дійсність є недосконалою з точки зору індивіда і потребує поліпшення. Для нього політичний ідеал – це мета, що повинна втілитися в матеріальну дійсність завдяки його ж цілеспрямованій діяльності.

Звідси виходить, що *другою умовою реальності* ідеалу є відбиття ним корінних інтересів певної особистості. А *третьою умовою* є зв'язок із конкретними засобами його досягнення, із програмами "мінімум" і "максимум", що являють собою висхідні щаблі на шляху досягнення ідеалу.

Сказане дає змогу ще раз торкнутися по-

няття протиріччя політичних ідеалів. Між усіма ними, що утворюють моноплюралізм, складаються певні відносини. Точніше – це відносини між людьми, соціальними прошарками, групами, партіями тощо, які сповідують ті чи інші політичні ідеали. Серед цих відносин перебувають і відносини протиріччя. Але кожен із політичних ідеалів, що складають плюралізм, формувався сам по собі, виходячи зі своєї самоцінності, з прагнення до самовираження і самовизначення тієї ж особистості, партії, соціального прошарку тощо, які стоять за тим або іншим ідеалом¹⁰. І в цьому відношенні свої конструктивні параметри один ідеал не може черпати в іншому політичному ідеалі, тому що кожний із них є автономним, або самозаконним, так само як самозаконною є і їхня концепція. Протиріччя між ними можуть бути відправним пунктом, зовнішнім поштовхом суспільного розвитку. Але кінцеві орієнтири встановлює сама людина, що сповідує той чи інший політичний ідеал. У цьому особливість протиріччя, без якого дійсно не може бути динаміки, розвитку. Його не уникнути, тому що людина, котра сповідує свій ідеал, не тільки раціональна, але і поза-раціональна, а тому вільна.

Тому істина щодо того чи іншого політичного ідеалу є немов би мозаїчною, розподіленою між окремими індивідами, соціальними прошарками, класами, партіями, кожні з яких тримають у своїх руках начебто свою частину. Наявність в Україні значної кількості партій і суспільно-політичних організацій (в умовах підвищення їхнього взаємозв'язку з населенням) може стати чинником, що забезпечить великий ступінь істинності у визначенні і врахуванні інтересів громадян та їхніх об'єднань¹¹. Водночас вони є причетними і до всієї істини Політичного Ідеалу, оскільки історія, розвиток усього суспільства має для них безпосередній життєвий зміст.

Сукупність політичних ідеалів виступає, таким чином, як умова об'єктивності їхньої істинності. Всі політичні ідеали, що були вироблені історією людства, належать сучасному суспільству, і вони цілком різні, а найчастіше й суперечливі. І ніде не написано і ніхто не доведе як істину, що суспільство буде об'єктивно розвиватися по лінії прогресу на підставі якихось певних ідеалів, що сприяють цьому прогресу, що людське нещастя і катаклізми мають тимчасовий, минулий харак-

тер. Але якщо останні існують, то вихід із них завжди мислиться, як правило, на підставі якогось певного ідеалу.

При більш поглибленому аналізі можна виділити дві форми істинних знань про ідеал. Відображені в ідеалі властивості і якості об'єктивної реальності спроможні виявити ймовірні і можливі знання про ідеал.

У змісті політичного ідеалу майбутнього (який, по можливості, повинен відбивати закономірні відносини) міститься фіксація, насамперед, з необхідністю зумовлених явищ, зародження таких фактів дійсності, розвиток яких принаймні очевидний, якщо не неминучий. Наприклад, у новій Конституції України в статті 1 фіксується, що Україна є демократичною, правовою і соціальною державою. Але щодо існуючої дійсності, це явне зазірання наперед, тобто ніщо інше, як політичний ідеал із його очевидними конструктивними параметрами, тому що в політичному ідеалі може відобразитися не тільки необхідність, але й можливість. Якщо закономірності є дійсно виявленими, то теоретично можна передбачити реальні результати вже на шляху до ідеалу. Причому у цьому відношенні політичний ідеал буде істинним тоді, коли виявлені закономірності розвитку дадуть можливість вибрати шлях досягнення такого майбутнього результату, "ембріональні" параметри якого відомі в дійсності.

Отже, хоча політичний ідеал і є своєрідним результатом пізнання закономірного, і пізнання законів – обов'язкова

попередня умова ідеалу, але у формуванні і пізнанні політичних ідеалів крім закономірних можуть бути використані й інші зв'язки і відношення. Слід також додати, що поява нових концептуальних каркасів у науковому пізнанні не обов'язково означає, що ті концептуальні каркаси, що існували в минулому і зійшли зі сцени в ході розвитку науки, сьогодні в усіх відношеннях є неспроможними. Вони можуть містити такі ідеї, які в нових умовах можуть виявитися плідними.

Дані розуміння дають змогу припустити, що шукана політична істина, тобто істинність того чи іншого політичного ідеалу, є надбанням цілісної культури суспільства. Насамперед, важливий внесок у визначення істинності ідеалу вносить суспільна наука, але науковим знанням усе не вичерпується. Поряд із наукою специфічні значеннєві складові істинного політичного ідеалу визначаються й іншими компонентами культури – філософією, релігією, міфологією тощо. Політична істина, будучи надбанням культури, об'єктивна й у цій якості єдина. Але вона існує завжди за допомогою багатьох індивідуальних змістів, оскільки останні є надбанням окремих людей – носіїв культури. Істина у всьому обсязі може бути сприйнята як загальнозначущий зміст. Політичний ідеал є моноплюралістичним тому, що кожен, хто його прагне, доторкується, шукає його, – надає йому свого змісту, вважає його єдино істинним. Цими змістами він і тримається. Істина ж одна, але в багатьох значеннєвих обличчях політичного ідеалу.

Література

1. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученко, В.Д. Бабкія. – К.: Генеза, 1997. – С.225.
2. Див.: Право вибору: політичні партії та виборчі блоки /упорядник М. Томенко. К. – 1998.
3. Гее Р. Свобода і розум // Сучасна політична філософія /Я. Кіш. – К.: Основи, 1998. – С.167.
4. Цыганов А.П., Цыганов П.А. Плюрализм или обособление цивилизаций. Тезис Хантингтона о будущем мировой политики в восприятии российского внешнеполитического сообщества // Вопросы философии. – 1998. – №2.
5. Бердяев Н.А. Философия свободы. Смысл творчества. – М. 1989. – С. 259.
6. Див.: Корнієнко В.О. Еволюція політичного ідеалу (від плюралізму до синтезуючої єдності). – Універсум-Вінниця, 1999. – 430 с.
7. Гегель Г.Ф. Сочинения. – М.,1932. – Т.9. – С.32.
8. Алексеева Т.А. Плюрализм, не допускающий раскола // Полис. – 1997. – №3. – С.49-50.
9. Лекторский В.А. О толерантности, плюрализме и критицизме // Вопросы философии. – 1997. – №11. – С. 53-54.
10. Ideal political party // URL:zeus.mzes.uni-mannheim.de/zeus/key/i/IDEAL%20PARTY.html. – 1997. – 22 авг. -1К.
11. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученко, В.Д. Бабкія. – К.: Генеза, 1997. –С.225.